

MEVLÂNÂ HÂLİD VE DÎVÂNÎ*

MAWLANA KHALID AND HIS DIVAN

Seyhan KARDEŞ¹

Öz

Bu çalışma Mevlânâ Hâlid'in hayatı, eserleri ve dîvânını ele almaktadır. Mevlânâ Hâlid, Nakşibendiyye Tarikatı'nın Hâlidîyye kolunun kurucusudur ve devrinin önde gelen din ve ilim adamlarındandır. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, medreseleriyle ünlü Karadağ kasabasında dünyaya gelmiştir. Ergenlik çağına gelmeden bu medreselerde sarf ve nahiv ilmini tamamlamış ve sahip olduğu ilmî derecesi çevresinde takdir edilerek kabul görmüştür. Aklî ve naklî ilimleri, din ve fen bilgilerini, yani tefsir, hadîs, fıkıh, tasavvuf, aruz, edebiyat, mantık, astronomi, geometri ve benzeri ilimleri tahsil etmiş, hatta Fîrûzâbadî'nin dört ciltlik Kamûsu'l Muhît adlı lügatını ezberlemiş, çağdaşı olan bütün âlimlerin fevkine çıkmış ve "Reîsü'l-ulemâ" unvanını almıştır. Fevkalade edip biri olup nesir türündeki eserlerinin yanı sıra kaside, gazel gibi manzûm eserler de ortaya koymuş, belâgat ve fesâhatın en güzel meyvelerini ilim dünyasına arz etmiştir. Ayrıca yazarın bir Dîvânı da mevcuttur. Dîvân'ı ilim ve irfanla süslenmiş olup hikmetler ve güzel söyleyişlerle doludur.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ Hâlid, Bağdâdî, Nakşibendi, Dîvân

Abstract

This study deals with the life, works and divan of Mawlana Khalid. Mawlana Khalid is the founder of the Khalidiyya branch of the Naqshbandiyya Sect and one of the leading religious and scholarly men of his time. Mawlana Khalid-i Baghdadi was born in the town of Karadağ which is famous for its madrasahs. Before he reached the age of puberty, he studied the science of syntax and syntax in these madrasahs. Later, he went to other places for education and learned many useful sciences there. He was appreciated and accepted around his scientific degree. He studied mental and transmission sciences, religion and science, namely tafsir, hadith, fiqh, mysticism, prosody, literature, logic, astronomy, geometry and similar sciences. He even memorized Fîrûzâbdî's four-volume Kamus dictionary,

* Bu makale, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Dîvânı (Tenkitli Metin), başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, E-posta: seyhankardes@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0484-1996

surpassed all the scholars of his contemporaries, and received the title of "the only scholar of his age". He was an extraordinary poet, and besides his prose works, he also produced poetic works such as odes and ghazals, and presented the most beautiful fruits of eloquence and fluency to the world of science. There is also a Dîvân of the author. His Divan is adorned with knowledge and wisdom, and is full of wisdom and beautiful sayings.

Keywords: Mawlana Khalid, Baghdadi, Naqshbandi, Divan.

GİRİŞ

Mevlânâ Hâlid, Osmanlı devleti sınırları içerisinde bugünkü Irak ve Suriye bölgesinde yaşamıştır. Hayatını, I. Abdülhamit (1774-1789), III. Selim (1789-1807), IV. Mustafa (1807-1808) ve II. Mahmut'un (1808-1839) saltanatlarında geçirmesine rağmen etkileri yönüyle en faal olduğu dönem daha çok II. Mahmut (1808-1839) dönemidir.

II. Mahmut, Osmanlı devletini dağılmaktan kurtarmak için "İslam birliğini" ve birliği sağlayacak "halifelik makamı" nı güçlendirmeye çalışan politikalar izlemeye çalıştı. Fakat Hristiyan cemaatler arasında mevcut olan imparatorluktan kopma eğilimleri II. Mahmut döneminin son zamanlarında Türk olmayan Müslümanlar arasında da başladı. Araplarla Arnavutlar arasında da birtakım ayrılıkçı görüş ve hareketler yavaş yavaş görülüyordu (Küçük 1985: 16-17).

Mevlânâ Hâlid'in, ciddi sosyal bunalımların ve huzursuzlukların bulunduğu bir dönemde ve bölgede yaşamış olduğu anlaşılmaktadır. Bütün olumsuzluklara rağmen bu dönemdeki medreselerin ve eğitimin, kalitesini muhafaza etmekte olduğu, ilmî anlayışın ve halkın ilme teveccühünün takdir edilecek seviyede bulunduğu müşahede edilmektedir. Her şehirde, hatta birçok küçük yerleşim biriminde medreselerin varlığı, başlarında müderrislerinin ve talebelerinin eğitime devam etmekte oluşu bunun açık bir göstergesidir. İslam dünyasında Hz. Peygamber (s.a.v)'den beri devam edegelen ilim geleneğinin, XIX. yüzyılın başlarında yaşamakta olduğu, bazı aksaklıklara rağmen yeni nesillere aktarılabilirlikte bulunduğu görülmektedir (Yücer 2001: 223). Nitekim bu medreselerde yetişmiş olan Mevlânâ Hâlid'in yirmi yaşlarına varmadan bile birçok ilim dalında icazetlerini almış olması, hatta birçok risale hazırlaması buna delalet etmektedir (Memiş 1985: 31-33).

1. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Hayatı

1.1. Doğumu, Adı ve Mahlası

1193/1779'da Irak'ın Şehrezûr'a bağlı Karadağ kasabasında dünyaya gelmiştir (Algar 1997: 15/283). Adı, Hâlid b. Ahmed'dir. "Ziyaüddin" lakabı ve "el-Bağdâdî" nisbesi ile tanınmıştır (Memiş 2011: 15). Nakşibendiyye mensupları arasında "Mevlânâ" unvanıyla tanınmaktadır. Nakşibendiyye tarikatını kendi adına nispetle "Hâlidîyye" ismiyle devam ettirmiş, Nakşîliğin hemen hemen bütün İslâm dünyasında yayılmasına vesile olmuştur. Nakşibendiyye tarikatında bir tarikat yenileyicisi, şube müessisi konumunu kazanmış (Algar 1997: 15/284) üstün kişiliği ve dünya çapında

yaptığı irşad faaliyetleri sebebiyle h. 13. yüzyılın müceddidi olarak kabul edilmiştir.

Babası Ahmed, onun babası Hüseyin, babası Ali, babası Abdullah, babası Hüseyin, babası Tâhâ'dır. Soyu halk arasında “Şeşangoşt” (altıparmak) ismi ile meşhur ve kâmil bir veli olan Pir Mikâil'e dayanır. Bu da üçüncü halife Hazreti Osman Zinnûreyn'e ulaşır. Soyu anne tarafından ise Pir Hızır el-Fatîmi'yle Hz. Ali'ye ulaşır (Algar 1997: 15/283).

1.2. Tahsili

Çocukluk döneminde Karadağ medreselerinde Kur'an-ı Kerim öğrenerek tahsiline başladı. Karadağ'da, Berzenc ailesinden Şeyh Abdurrahim ve kardeşi Şeyh Abdülkerim'den ders aldı (Algar 1997: 15/283). İlim ve irfanını arttırmak için Süleymaniye'ye giderek derslerine burada devam etti. Molla Muhammed Salih, İbrahim Beyari, Abdullah Hırpani gibi âlimlerden de ders aldı. Daha sonra Köysancak ve Harir'e geçerek bazı âlimlerden ders almıştır. Bu tahsili müteakip Süleymaniye'ye dönen Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, burada Şemsiyye, Mutavel, hikmet, kelim ilmi ile Muhtasarü'l-Münteha'yı okuyarak Bağdat'a gitmiştir (Haydarizâde 1292: 63).

Bir süre sonra Süleymaniye'ye dönen Hâlid-i Bağdâdî'ye bir talebe kitlesi iltifat göstermiştir. Bu yüzden Abdurrahman Paşa kendisine müderrislik teklifinde bulunmuştur. Hâlid-i Bağdâdî liyakatsizliğini beyan ederek kabul etmemiştir (Şükrü 1302: 18). İlim tahsili için Senendec'e giden Hâlid-i Bağdâdî, hesap, hendese, usturlab ve felek ilmini Şeyh Muhammed Kasım es-Senendecî'den tahsil ettikten sonra tekrar Süleymaniye'ye dönmüştür (Memiş 2011: 17).

1.3. Hocaları

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin ilim aldığı hocaları şunlardır: İbrahim Beyari (1771-?), Abdürrahim Zeyari (1766-?), Abdülkerim Berzenci (v. 1798), Abdurrahim Berzenci (v. 1800), Muhammed Kasım es-Senendüci (1730-1818), Abdullah Hırpani (1746-1838) (Haydarizâde 1292: 63-64).

1.4. Hacca Gitmesi

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, 1805 senesinde Beytullah'ı ve Ravza-i Nebi'yi ziyaret şevki ve arzusıyla Allah'a ve Resulü'ne muhacir olarak evinden çıktı. Diyarbakır, Reha, Halep ve Şam üzerinden hicaz yolculuğuna başladı. Uğradığı beldelerin ulemasıyla da görüşen Hâlid-i Bağdâdî, Şam'da Dâru'l-Hadîs müderrisi Şeyh Muhammed el-Küzberî ile tanışıp ilmî müzâkerede bulundu.

Uzun bir yolculuktan sonra Medine'ye ulaşan Hâlid-i Bağdâdî, Resulullah (s.a.v)'ı ziyaret ederek O'nu Farsça belîğ bir kaside ile övdü. Medine-i Münevvere'de kaldığı süre boyunca vaktinin tamamını Mescid-i Nebevi'de geçiriyor ve salih zatlarla görüşmek istiyordu (Şükrü 1302: 7).

Hâlid-i Bağdâdî bu yolculuk için şöyle demiştir:

“Medine’de bulunduğum bir gün, hacılar arasında dolaşırken birden istikamet ve riyâzât

sahibi olduğu anlaşılın Yemenli âlim ve âmil bir zatla karşılaştım. Hiçbir şey bilmeyen bir kimsenin bir âlimden nasihat istemesindeki tavrını takınarak bana nasihat etmesini talep ettim. Birçok nasihatlerde bulundu ve bana: 'Mekke-i Mükerrreme'de bulunduğun müddet içerisinde zahiri şeriata ters düşse bile gördüğün hiçbir harekete hemen karşı çıkma' dedi ve gitti. Hacularla Medine'den Mekke'ye ulaştım. Yemenli zatın nasihatlerini daima hatırlamaya gayret ediyordum. Bir cum'a günü, mescide ilk gelenlere vadedilen bir deve kurban eden kimsenin ecri kadar sevaba nail olmak için Mescid-i Haram'a erken geldim. Kâbe'ye karşı oturup Delail-i Şerif okumaya başladım. Bu arada siyah sakallı, sıradan birinin kıyafeti gibi giyinmiş bir adamın geldiğini ve sırtını Kâbe'nin duvarına dayayıp yüzünü bana çevirdiğini gördüm. İçimden 'Bu adam Kâbe'ye karşı edep dışı davranıyor' diye düşündüm. Fakat o zata hiçbir şey söylemedim. Bu sırada bana hitaben, 'Bilmez misin Allah katında mümin olan bir kimseye saygı ve hürmet, Kâbe'ye hürmetten daha büyük ve önemlidir. Yüzümü sana dönmeme niçin itiraz ediyorsun? Medine'de yapılan nasihati ne çabuk unuttun.' dedi. Bunun üzerine onun büyük bir veli olduğunu anladım ve hemen ellerine kapandım. Ondan özür dileyerek beni irşad etmesini istedim. O da 'Senin irşadın bu diyarda değildir.' deyip eliyle Hindistan tarafını işaret etti. 'Sana bu yönden işaret gelecektir ve irşadın orada olacaktır.' diyerek sözünü tamamladı.

Bu hadiseler vukû bulunca beni maksûda ulaştırarak mürşidi, Mekke ve Medine'de bulmaktan ümidimi kestim ve haccın menasikini tamamlayıp Şam'a döndüm." (Haydarizâde 1292: 65-66).

Hac dönüşünde yol üzerinde bulunan beldelerin âlimleriyle görüşerek Süleymaniye'ye dönen Hâlid-i Bağdâdî, müderrislik görevine devam etti (Şükrü 1302: 9).

1.5. Hindistan Yolculuğu

Hâlid-i Bağdâdî Süleymaniye'de derslerine devam ederken bir gün Mevlânâ Şâh Seyyid Abdullah Dehlevî'nin Hindistanlı bir müridi geldi. Aslında Şeyh ed-Dehlevî bu müridini görevli olarak göndermişti. Hâlid-i Bağdâdî bu müridle birkaç gün başbaşa kalıp görüştüler. Bu süre içinde ders okutmaya da ara vermişti. Bu duruma insanlar hayret ettiler (Haydarizâde 1292: 66). Hâlid-i Bağdâdî, kâmil bir mürşide olan iştihak ve isteğini dile getirmesi üzerine mürid de: "Benim kâmil bir şeyhim vardır. Âmil ve âlimdir. Meliklerin melikine sâlik ve seyredenlerin derecelerini ârif ve irşadın inceliklerinden haberdardır. İlm-i hakikatta Nakşibendî tarikatına mensuptur. Benimle birlikte Cihanabad'a gel ve o mürşidin hizmetine gir. Zaten böyle bir işaret de almıştın." dedi. Bunun üzerine Hâlid-i Bağdâdî, cezbelenip müridle beraber Hindistan'a gitmeye karar verdi. Hâlid-i Bağdâdî, nihayet 1809 yılında Rey üzerinden Hindistan yolculuğuna çıktı (Şükrü 1302: 9).

Acemistan yolundan Tahran'a ve İran'ın bazı şehirlerine gittiler. Tahran'da Şif müçtehitlerden İsmail Kâşî ile görüştüler. Hâlid-i Bağdâdî, İsmail Kâşî'yi ilzam edip susturdu. Tahran'dan, Bistam, Harkan, Sümnan, Nişabur şehirlerine uğrayıp İmamı Şeyh Bayezid-i Bistamî hazretlerini ziyaret etti. Sonra Afgan şehirlerine uğradı. Kandahar ve Kâbil'den geçerek ilim şehri

Peşaver'e vardı. Oradan da Lâhor beldesini geçti. Burada Şeyh Velî Senauddin en-Nâkşibendî'yi ziyaret etti (Haydarizâde 1292: 67). Mevlânâ Hâlid bu kasabadaki anılarını şöyle anlatır:

“Bu kasabada bir akşam kaldım. Rüyamda (mürşidim olacak olan) Abdullah Dehlevî Hz. nin, dişleriyle beni kavrayıp kendine doğru çektiğini gördüm.

Sabahleyin Şeyh Senauddin (k.s.)'e rüyamı anlatmadan önce bana: “Allah-u Teâla'nın bereketiyle kardeşimiz Şeyh Abdullah'ın hizmetine koş” dedi. Bundan anladım ki Abdullah Dehlevî Hz. ilm-i manevi ve himmetleriyle beni kendilerine cezbetmek istiyorlar. Şeyhimin cazibesinin kuvveti, bu kasabada daha fazla kalmama müsaade etmedi. Hemen yola çıkıp düz tepe demeden ilerledim. Nihayet tam bir yıl süren yolculuğumdan sonra Hindistan'ın saltanat merkezi olan Cihanabad'a ulaştım.

Daha oraya 40 konaklık mesafeden mübareklerin manevi feyiz ve işaretlerini almaya başladım. Kendileri de henüz huzurlarına varmazdan saadetli kubbelerinin eşğine gönülden olan dilekçe ve muhabbetlerimi yakın arkadaşlarına haber vermişlerdi.” (Şükrü 1302: 9).

Hâlid-i Bağdâdî, Cihanabad'a ulaştığı gece yolculuğundaki olaylardan bahseden ve şeyhini özlü bir şekilde övdüğü Arapça kasidesini söyledi (Şükrü 1302: 9). Hâlid-i Bağdâdî'nin hicri 1225 miladi 1810 yılında Hindistan'a vardığı sanılmaktadır (Memiş 2011: 24).

1.6. Şeyhi

Hâlid-i Bağdâdî'nin şeyhi, Abdullah ed-Dihlevî (1743-1824)'dir. “Gulam Ali” diye tanınır. 1743'de Pencap beldelerinden Betale'de dünyaya geldi. Dinî ilimleri küçük yaşta öğrendi. Daha sonra Delhi'ye giderek Abdülazîz ed-Dihlevî'den Sahih-i Buhârî okudu. Tefsir, hadis ve fıkıh ilimlerinde kısa zamanda oldukça ileri bir ilme ulaşan Abdullah ed-Dihlevî, Cân-ı Cânan Mazhar'a yirmi iki yıl hizmet ettikten sonra irşad için mutlak icazet aldı. Şeyhinin öldürülmesinden sonra onun yerine geçti ve kısa bir zamanda büyük bir üne kavuştu. Kendisinden feyiz almak için Anadolu, Suriye, Irak, Hicaz, Horasan ve Mâverâünnehir'den ziyaretine gelenler vardır. Nakşibendiliğin Mücedidiyye-i Dihleviyye kolunun kurucusudur. Semâya önem vermemekle birlikte Çiştîliğin tesiriyle vecd ve şek hâlleri gösterirdi (Uludağ 1988: 1/94). Abdullah ed-Dihlevî, Kasım 1824 yılında Delhi'de zâviyesinde vefat etmiştir (Uludağ 1988: 1/94).

1.7. İntisap ve İcazetleri

Hindistan'a ulaşan Hâlid-i Bağdâdî, Abdullah ed-Dihlevî'nin hizmetine başlayıp manevi terbiyesiyle beş ay gibi kısa bir sürede “huzur ve müşahade ehli” olarak icazet aldı. Abdullah ed-Dihlevî, icazet yazısında Hâlid-i Bağdâdî'yi “Hakk'ı istemede yüksek himmet sahibi” diye vasıflandırmıştır (Memiş 2011: 24). Hilafetin en üstün derecesi olan “hilafet-i tamme” ile Hâlid-i Bağdâdî'yi beş tarikata halife yaptı (Nakşibendî, Kadirî, Sühreverdî, Kübrevî ve Çeştî). Ayrıca hadis, tefsir, tasavvuf ve evrad icazetleri de verdi (Şükrü 1302: 10).

Haydarizade şöyle anlatır:

“Netice olarak Şah Dehlevî hazretlerinin bütün batınî sırlarına mazhar oldu. Böylece tamamıyla kemâl bulup meram ve maksadına ulaştıktan sonra kendi ülkesine ve Bağdad’a dönerek orada irşada ve sâlikleri yetiştirmeye çalıştılar. Mezkûr bölgeye dönmelerini Şah Dehlevî hazretleri emir buyurunca Mevlânâ Hâlid Hz.leri şöyle dediler. “O bölgede irşad etmeye nasıl kâdir olabilirim? Çünkü orada büyük âlimler ve insanların ilticâ ettikleri, itibar gösterdikleri haysiyetli Hâydâriye ve Berzenciye sâdatı vardır. Bunlar ise benim irşadıma engeldir” cevabında Şah hazretleri şöyle buyurdular: “Sen memur olduğun yere git. Yakın bir zamanda buranın ahalisi büyük ve küçükleriyle sana gelip hizmetine girecek ve saygı göstereceklerdir.” Sonra Şeyh Dehlevî hazretleri buyurdular “Daha ne istersen verebilirim” Mevlânâ Hâlid, “Dini murad ederim ve dinin kuvveti için dünyayı da isterim.” dedi. Sonra Şâh hazretleri şöyle buyurdular: “Sen git, istediklerinin hepsini sana verdim. Ve ülkeneye dönüşünde Bilât ve Hindistan’ın falan bölgesine uğradığında kâmil evliyadan bir kimseye gidip benim selâmımı tebliğ eyle ve kendisinden dua talep eyle” diyerek emir buyurdular.” (Haydarizâde 1292: 71).

1.8. İrşad Hayatı

Hâlid-i Bağdâdî Cihanabad’dan ayrılarak Abdullah ed-Dihlevî’nin gönderildiği bölgede adını bilemediğimiz bir zata ulaşır. O zat ile görüşür. Zat, Hâlid-i Bağdâdî’ye hitaben: *“Ey Hâlid! Bağdat’a git. Çünkü senin fethin oradadır”*, der. Hâlid-i Bağdâdî oradan ayrılır. Elli gün süre içerisinde hiçbir şey yemeyip Şiraz, İsfahan yoluyla Hemedan’a ulaşır. Geçtiği köy ve kasabalarda hakkı tebliğ etmeyi de ihmal etmiyordu. Ardından Senedüc ve nihayet Süleymaniye’ye ulaşan Hâlid-i Bağdâdî, âlimler ve halk tarafından sevinç ve coşkuyla karşılanmıştır. Bağdat’a giderek Abdülkadir Geylani Hazretlerinin zaviyesine yerleşmiştir. Bağdat’da sevenlerinin çoğalması, bazılarına rahatsız ettiği için bazı şikâyetler ve sorunlar çıktı. Bu hadiselerden bir müddet sonra Süleymaniye’ye dönen Hâlid-i Bağdâdî, irşad faaliyetlerine burada devam etti. Bağdat’tan ayrıldıktan sonra halifeleriyle Şam’a gidip yerleşmişlerdir. İrşad faaliyetlerine buradan devam etmişlerdir (Haydarizâde 1292: 72-74).

1.9. Çocukları

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin, üç hanımı vardı. Adları hakkında bilgi sahibi olmadığımız iki hanımı Hâlid-i Bağdâdî’nin vefatından hemen sonra vefat etmiştir. Üçüncü eşi Hatice Hanım ise daha sonraları vefat etmiştir (Memiş 2011: 31). Şihabüddin, Bahaüddin, Abdurrahman ve Necmüddin adında dört erkek evladı vardı. Üç oğlu kendisinden önce vefat etmiştir. Hâlid-i Bağdâdî’nin nesli çocuklarından Necmüddin ile devam etmiştir (Şükrü 1302: 58).

Çocuklarından Şihabüddin’nin vefatı hakkında faziletli, âlim, kâmil veli Urfalı Muhammed Hafız şöyle anlatıyor:

“Mevlânâ Hâlid (k.s.) Hazretleri Bağdad’dan Şam-ı Şerife geldiklerinde kuvvetli oğulları Şeyh Şihabeddin el-Sabi (k.s.) Hazretleriyle kadınların efendisi muhterem hanımlarını Bağdad’da bırakmışlardı. Bir müddet geçtikten sonra Mevlânâ Hâlid (k.s.) Hazretleri hanımlarına kudsi bir mektup gönderip kendi yanlarına gelmesini istedi. Bu emre uyup kadınların efendisi ve değerli evlatları Bağdad’dan yolculuğa çıkarak Urfa’ya geldiklerinde yukarıda adı geçen Şeyh Muhammed Hafız’ın evine geldiler. Bu esnada muhterem çocukları ve kıymetli meyvaları Şihabeddin es-Sabi (k.s.) vefat etti. Efendimiz Hazretleri Şam-ı Şerif’te iken Şeyh Muhammed Hafız Selame Hazretlerine “Ey Hafız, hanımımız ve evladımız Urfa’ya geldiler, sizin evinizde kaldılar. Fakat Şihabeddin vefat etti.” diye yazdı. Hafız Hazretleri de bu ölüm tarihini kaydetti. Aradan bir zaman geçtikten sonra, kendileri memlekete giderek hadiseyi hanımından sordu ve Mevlânâ Hâlid (k.s.) Hazretlerinin haber verdiğinin aynısı olduğunu gördüler.” (Şükrü 1302: 47).

1.10. Vefatı

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, hicri 1241 miladi 1825’te Ramazan ayının son gününde taun hastalığına yakalanmıştır. Kendisine iyileşmek için dua etmeyen Hâlid-i Bağdâdî, bu konuda “*Yâr’a ulaşmayı istememekten dolayı Rabbimden hâya ederim*” demiştir (Şükrü 1302: 57).

Hâlid-i Bağdâdî, vefatı yaklaştıkça yanlarında bulunan emanet kitapları yerlerine vermekle meşgul oldular. Bir sabah güneşin doğacağı bir vakitte müridlerinden birini Şeyh İsmail Hz.lerine gönderip Şeyh İsmail’i yanına istemiştir. Şeyh geldiğinde ona hitaben: “Ey İsmail beni dinle! Asla muhalefet etme, vefatımdan sonra hanımlarım ve çocuklarım, fıkıh kitaplarım, diğer hususi işlerim ve seccade-i irşâd için yerime vasî olarak Şeyh İsmail el-Enarani’yi tayin ettim. Ondan sonra Şeyh Muhammed Nasîh’i, ondan sonra Abdülfettah’ı, ondan sonra da seni seçtim. Malımın üçte birinden bin kuruş namaz iskâti için ayırın, bir su sarnıcı inşâ edin. Eğer bir kimse size karşı çıkarsa siz karşı çıkmayınız. Ben zannederim ki ümmetin bazı ihlas sahipleri bu makamda fakr sahipleri için bir tekke bina ederler. Malımın üçte birinden geri kalanı da kapımızda olan fakirlere ve yoksullara verilsin. Akarlarından hiç biri satılmasın. Akarların parası civarımızdaki fakirlere ve dervişlere verilsin. Ölümümünden daha büyük bir musibet size gelmez. Ona karşı sabırlı olunuz ve tahammül gösteriniz.” demiştir. Şeyh İsmail’in “Ey Efendim! Bugün kalplerimizi hüzn ve kederle doldurdunuz. İnşallah emr-i Hak gelmez de ömrünüz uzun olur.” demesi üzerine Hâlid-i Bağdâdî, “*Ey İsmail, biz Şâm’a ancak bu mukaddes yerde ölmek için geldik. Buraya geliş gayemiz başka bir şey değildir. Cenab-ı Hak Hz.leri Beyt-i Mukaddesi ve Nebiy-i Zîşânı ziyareti ve Hacc-ı Ekberi edâyi geçmiş senelerde nasîb etti. İnşallah saadet-i ebedîyeye de nail oluruz. Başka bir şey istemiyoruz.*” demiştir (Şükrü 1302: 64-65).

Hicri 1241 miladi 1825 yılında Hâlid-i Bağdâdî’nin hastalığı ağırlaştı. Hâlid-i Bağdâdî Şeyh İsmail Efendi’ye “*İnsanların Mevlânâ Hâlid keramet izhar ediyor, demesinden korkmasaydım bütün arkadaş ve dostlarımla gidip vedalaşırdım! Bu cum’a gecesini gideceğimizi zannediyorum.*”

diyerek vefatını haber vermiştir (Memiş 2011: 33). Vefat edeceği akşam hanımlarıyla vedalaştıktan sonra sağ yanı üzerine yatarak kibleye döndü. Akşam namazı ezanı okumaya başladığında Hâlid-i Bağdâdî Hz.leri, “*Ey (Allah’ı anmakla) huzura kavuşan nefis! Dön Rabbine; Sen O’ndan razı, O senden razı olarak. Haydi gir kullarımın içine; gir Cennetime*” (El-Fecr 89/ 27) ayetlerini okuyarak mübarek ruhlarını teslim ettiler (Şükrü 1302: 73).

Hâlid-i Bağdâdî’nin vasiyeti üzerine yıkama, teçhiz ve tekfini altı halifesinden dört kişi, yani Şeyh İsmail Efendi, Şeyh Muhammed Efendi, Şeyh Abdülfettah Efendi, Şeyh Muhammed Salih Efendi yaptılar. Sabaha kadar Kur’an-ı Kerim, salat ü selam, tevhid, zikir, hatm-ı haccân okundu. Sabah namazı kılındıktan sonra Emeviyye Câmî’sine getirildi. Şam câmilerinde okunan salatlardan sonra cenaze namazı kıldırıldı. Kalabalıktan ötürü cenaze namazını kılamayanlar Şafii mezhebine göre İsmail Küzberi’nin imamlığında tekrar kılınan cenaze namazına iştirak ettiler. Ardından Hâlid-i Bağdâdî’nin mübarek naaşı Kasyon’da bulunan “Tel” tepesine getirildi. Tekrar namazı kılınarak defnedildi (Memiş 2011: 34).

2. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin Eserleri

2.1. Câlîyetu’l-Ekdâr ve’s-Seyfu’l-Beytâr

Bu eser Allah (c.c.)’ın 99 esmasını ve Bedir gazvesine katılan 373 sahâbenin yalnızca ismini ihtiva eder (Şükrü 1302: 13). Süleymaniye Kütüphanesi Mahmud Efendi 4121’de bulunan ve Hakikat Kitabevi tarafından İstanbul’da 1991 yılında neşredilen bu eser, “*Muhakkak ki Allah ve melekleri peygambere hep salât ile tekrîm ederler. Ey Mü’minler! Haydi ona teslimiyetle salât ü selâm getirin.*” (El-Ahzâb 33/ 56) âyeti ile başlar ve Allah (c.c.)’un her bir ism-i şerifinin yanına rakamlar konularak vird ve dua maksadıyla ne kadar okunması gerektiği belirtilir. Sahâbe isimleri de hurûf-u hecâya göre sıralanan bu eser 42 sayfadır.

2.2. Risâletu’n fi’t-Tarîk

Bu eser, tarikata intisab eden müridlerin uymaları gereken tarikat içi temel prensipleri açıklar. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin halifelerinden Muhammed Âşık’ın emri ile 1841 yılında Şerif Ahmed b.Ali tarafından Türkçe’ye tercüme edilen bu eser, Şeyh Mustafa İsmet Efendi tarafından Arapça nüsha esas alınarak Osmanlıca’ya çevrilmiştir (Algar 1997: 15/285). Yakup Çiçek tarafından Türkçe’ye çevrilerek yayınlanmıştır (Memiş 2011: 82).

2.3. Risâle-i Râbîta

Râbitanın bidat olduğunu ileri sürenlere ve dinen câiz olmadığını iddia eden kimselere karşı râbitanın bidat olmadığını ispat etmek için yazılmıştır (Haydarizâde 1292: 78). Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, bu konuda “*Hayır, râbîta bid’at değildir. Hakikatte râbîta, Nakşibendiyye tarikatının önemli esaslarından biridir. Hattâ Kitâb-ı azîz ve Sünnet-i Resûl’e yapışmaktan sonra Allah’a vâsıl olmanın en kestirme yollarından biri râbîta’dır.*” demektedir (el-Bagdâdî 1334: 72-73).

Es'ad Sâhib'in, Buğyetü'l-Vâcid adlı eserinin, 72-79. sayfaları arasında bulunan bu risale, halifelerinden Feyzullah Efendi'nin isteği ile 1868'de İstanbul'da Osmanlıca'ya çevrilmıştır. Kazan'da 1890'da Arapça'ya tercüme edilmıştır (Algar 1997: 15/285)

2.4. Risâletun fi Adâbi'z-Zikr li'l-Mürîdîn

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, bu eseri zikir ve diğer bazı adabı açıklamak üzere yazmıştır. Bu eser Es'ad Sahib'in Buğyetü'l Vâcid adlı eserinde, 145 ile 152. sayfaları arasında mevcuttur (Algar 1997: 15/285)

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, bu eserine ism-i zât zikrinin âdabını açıklayarak başlar ve bu konuda: "Zikir yapan kişi namazdaki teverruk oturusunun tersine abdestli ve göğsü kibleye gelecek şekilde sağ ayağını sol bacağının altından çıkarıp sağ kalçasının üzerine dayanarak oturacaktır. Dil ile beş, on beş veya yirmi beş defa "Estağfirullah" diyecektir. Gözlerini kapatacak, üst dişleri alt dişlerinin üstüne gelecek, dudaklarını bitiştirecek, dilini ağzın tavanına, dimağına yerleştirecektir. Bütün duygular ile kalbe yönelerek hayâliyle zikrin kalbe geçmesine dikkat edecektir." (el-Bağdâdî 1334: 145-146) der.

Zikir esnasında başka şeyleri düşünmeyerek virdden dolayı hâsıl olacak varidatın beklenmesini ve vukuf-i kalbiye hâlinde, kalbin feyz inişine hazır bir hale getirilmesini belirtir (el-Bağdâdî 1334: 147-148).

Mevlânâ Hâlid, "*Mürîd âdetlerinde olduğu gibi ibâdetlerinde de şeriata riâyet etmelidir. Herkes kendi güç ve tâkâtına göre dört fikhî mezhebden birine uymalı ve Sünnet-i seniyyeye ittiba' etmelidir.*" (el-Bağdâdî 1334: 151) der ve eserini tamamlar.

2.5. Mektubât

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin çeşitli vesilelerle mürid ve halifelerine hitaben yazdığı bir kısmı Farsça, çoğu Arapça mektuplardan oluşan bir eserdir. 106 mektuptan oluşan bu eser, yeğeni Muhammed Es'ad Sahib tarafından derlenerek *Buğyetü'l Vacid fi Mektûbat-ı Mevlânâ Hâlid* adı ile neşredilmiştir. Bu mektuplar, Hâlidîyye tarikatına ait çeşitli usûl ve adabın yer aldığı, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin tarikat anlayışının ve devlet ricali ile olan ilişkilerini taşıyan önemli kaynaklardır (Algar 1997: 15/285). Söz konusu eser, 1993'te Dilaver Selvi - Kemal Yıldız tarafından İstanbul'da Mektûbatı-ı Mevlânâ Hâlid adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir (Algar 1997: 15/285).

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, bu mektuplardan yedi tanesini devlet ricali ve yöneticileri olan müridlerine, diğer mektupları ise çeşitli sebeplerle halife ve müridlerine yazmıştır (Memiş 2011: 87).

2.6. Şerhü Hadis-i Cibrîl

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, bu eserde Cibrîl hadisini akaid, fikhî ve tasavvuf açısından ele alıp çeşitli izahlarla incelemiştir. İman ve İslam'ın şartlarını izah eden bu eser, Farsça olup otuz varak ve altmış sayfadan oluşur. Mevlânâ Hâlid, dördüncü varakın ikinci sayfasından itibaren hadisin

şerhine başlamıştır. “İtikadnâme” adıyla da bilinen bu eseri, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin kardeşi Mahmud Sahib’in halifelerinden Kemahlı Hacı Feyzullah Efendi Türkçe’ye tercüme etmiş ve esere “Feraidü’l Fevâid”adını vermiştir. Bu eser, 1894 yılında İstanbul’da neşredilmiştir. Hakikat Kitabevi, bu eseri Arapça’ya çevirerek, üç ek ilave ile “el-İman ve’l İslam” adıyla 1991 yılında yayınlamıştır. Ayrıca bu eserin Almanca, İngilizce ve Fransızca baskıları da vardır (Algar 1997: 15/285).

2.7. Haşiyetü alâ Cem’u’l-Fevâid min Camii’l-Usûl ve Mecmai’z-Zevâid

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin, hadis hafızlarından Muhammed b. Süleyman el-Mağribî tarafından yazılan Cemu’l-fevâid min camii’l-usfil ve Mecmeu’z-zevâid adlı esere yazmış olduğu haşiyeye niteliğinde bir eserdir (Memiş 2011: 89).

2.8. Hâşiyetü’s Siyalkûti

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin Arap dili ve grameri hakkında Siyalkûti’nin eserine yazdığı haşiyedir. Bu eser 1861’de İstanbul’da neşredilmiştir (Memiş 2011: 93).

2.9. el-İkdu’l-Cevheri fi’l-Fark beyne kesbeyi’l-Mâturîdî ve’l-Eş’âri

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, eserde kesb, hüsn ve kubh konularını ele almaktadır. Eş’arîler ve Mâturîdîler’in kesb ve cüz’î irade konusundaki görüşlerini inceleyen eser, 1883 yılında Bağdat’ta yirmi sayfa olarak neşredilmiştir (Algar 1997: 15/285).

Reşahât fi ayni’l-hayât’ın eserinin sonunda 529 ile 539. sayfalar arasında "Risâle-i irâde-i cüz’iyye" adı ile mevcuttur. Ayrıca Es’ad Sahib’in Buğyetü’l-Vâcid adlı eserinin 88 ile 104. sayfaları arasında bulunmaktadır (Memiş 2000: 91).

2.10. Ta’likât alâ Haşiyeti’s –Siyalkûti

Hâlid-i Bağdâdî’nin kelimeler ilminde dair bu eseri 130 sayfa olup 1887’de İstanbul’da neşredilmiştir (Memiş 2000: 91).

3. Dîvân

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin ağırlıklı olarak Farsça, ayrıca Arapça ve Kürtçe şiiirlerinden oluşan bu eser, 1260 beyitten oluşur. 1844’te neşredilmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi Mahmud Efendi 3758’de kırk iki varak halinde bulunan nüshası, İstanbul’da 1977 yılında Sadrettin Yüksel tarafından “Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin Dîvân ve Şerhi” adıyla Türkçe’ye tercüme edilerek yayınlanmıştır (Algar 1997: 15/285).

Dîvân, ihtiva ettiği biyografik malumat açısından önemlidir. Farsça gazellerin bir kısmı Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin ifadelerindeki derunîlikle ve hayal gücünü yansıtan inceliklerle doludur. Edebî açıdan da önemli olan bu eser, Hâlid-i Bağdâdî’nin hem ilmi seviyesini hem de gençliği hakkında verdiği malumat açısından da değer taşımaktadır (Algar 1997: 15/285).

3.1. Dîvân'da İşlenen Konular

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî kasidelerinde bilhassa şeyhi Abdullah ed-Dihlevî'nin şahsiyeti ve faziletini dile getirir. Ayrıca İmam Ali Rıza, Musa Kazım, İmam Ca'fer, Zeyne'l-Âbidin ve Hz. Hüseyin hakkındaki övgülerini anlatır. Mevlânâ Hâlid hazretleri, Münâcat kısmında Nakşibendiyye tarikatının silsilelerinde adı geçen büyük zatları zikretmekte ve onları övmektedir. Bağdâdî, terki-i bend kısmında da Ravza-i Mutahhara'ya hasretini, Medine şehrinin güzelliklerini, Resûlullah Efendimiz'in faziletlerini, hacca geliş sebebi ve dört halifenin üstünlüklerini edebî bir üslupla ifade eder. Bağdâdî, gazellerinde ise Allah ve Peygamber sevgisi ve şeyhine olan muhabbeti gibi çeşitli konuları ele almaktadır. Bu eser, edebî açıdan taşıdığı önemin yanında Bağdâdî'nin hem ilmî ve tasavvufî görüşlerini hem de gençliği hakkında verdiği bilgiler bakımından önemlidir.

Dîvân'da işlenen konuları daha iyi anlamak adına, dîvândan bazı beyitler aşağıda verilmiştir:

بزرگان که صد دفتر معارف گفته اند از بر به نزدیکش همه هستند اطفال دبستانی²

“İlimle ilgili ezberden yüz kitap okumuş büyük âlimler onun yanında ilkokul çocukları gibidirler.”

ز جام فیض خود کن خالد در مانده را سیراب که او لب تشنه تیه است و تو دریای احسانی³

“Sen kendi feyzinle âciz ve bîçâre Halid'e doya doya içir. Zira o, çölde susamış bir kişidir. Sen ise ihsan denizisin”

کَمْ مِنْ جُهُولٍ بِالْهُوَى مَكْتُوبٍ نَجَّاهُ مِنْ لَحْظِهِ كَحَلِّ عَقَالٍ⁴

“Arzularının esiri olmuş nice cahiller vardı ki o, bir anda ip çözer gibi onları kurtarmıştır.”

يَا رَبِّ لَا أَحْصِي ثَنَائِكَ إِنَّهُ سَفُةٌ عَلَى مَنْ شَمَّ رِيحَ زَوَالٍ⁵

“Ey Rabbim! Senin hamd u senalarını sayamam. Ölüm kokusunu alan bir kişi için ahmaklıktır.”

² Kardeş S., (2014) Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Dîvânı (Tenkitli Metin) (Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi) Metin, Kasideler, 1/39.

³ Kardeş, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Dîvânı, Metin, Kasideler, 1/59.

⁴ Kardeş, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Dîvânı, Metin, Kasideler, 4/30.

⁵ Kardeş, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Dîvânı, Metin, Kasideler, 4/50.

حسن كز محض لطف و خير خواهی فرود آمد ز تخت پادشاهی⁶

“Hasan hürmetine ki o merhametinden ve iyilik istediğinden dolayı padişahlık tahtından bile vazgeçti”

حسین آن سرور جمع سعیدان سپهسالار افواج شهیدان⁷

“Hüseyn ki o bahtiyarlar topluluğunun başkanı ve şehitler topluluğunun komutanıdır.”

به قطب حق علاء الدین عطار که از عالم گشادی قفل اسرار⁸

“Âlemdeki sırların kilidini açan Alaeddin Attâr’ın hürmetine”

السلام ای آنکه برتر پایه هر برتری صد هزاران ساله راه از ساحت قربت فرود⁹

“Selam olsun sana ey o (peygamber) ki yüksek mertebelerin en yükseği bile, senin (Allah’a) yakınlık sahandan yüzbinlerce yıl aşağıdadır.”

یثرب آن خاکست جبریل امین با صد نیاز آمدی بهر طوافش بر زمین از آسمان¹⁰

“Medine öyle bir topraktır ki Âdem’in yaratılışından önce sabah akşam ruhaniler topluluğu onu ziyarete gelirlerdi”

روزه دارانی به جهد از صبح تا هنگام شام یافته نانی و در راه خدا بخشوده اند¹¹

“Sabahtan akşama kadar yokluk içinde oruç tutarlar ki buldukları bir ekmeği de Allah yolunda vermişlerdir.”

خدا یا جز تو ما را کیست حافظ گدا تا پادشه را کیست حافظ¹²

“Ey Rabbim! Senden başka bizi koruyan kim var? Dilenciden padişaha kadar herkesi koruyan kimdir?”

⁶ Kardeş, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin Dîvânı, Metin, Münâcâtlar, 1/6.

⁷ Kardeş, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin Dîvânı, Metin, Münâcâtlar, 1/8.

⁸ Kardeş, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin Dîvânı, Metin, Münâcâtlar, 1/31.

⁹ Kardeş, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin Dîvânı, Metin, Terkib-i Bend, 4/3.

¹⁰ Kardeş, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin Dîvânı, Metin, Terkib-i Bend, 3/4.

¹¹ Kardeş, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin Dîvânı, Metin, Terkib-i Bend, 7/7.

¹² Kardeş, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin Dîvânı, Metin, Gazeller, 53/1.

نهنت حجر خالد گر ستانی دو عالم را به یک موی محمد¹³

“Halid eğer sen Hz. Muhammed’in bir tek saçını bile iki dünya ile değiştirirsen, senin üzerine hicr koyarlar”

برشی و جی دنیای فانی بی بنیاد¹⁵ ابله کسیون دل پیش کر و شاد¹⁴

“Ey fâni ve temelsiz dünyaya yüzünü çeviren kimse! Ahmak o kimsedir ki gönlünü hoşlanarak bu dünyaya bağlasın”

5- Kullandığı Nazım Şekilleri ve Vezinler

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin Dîvân’da kullandığı nazım şekilleri çeşitlilik göstermektedir. Nazım şekillerine bakıldığında, en çok gazel nazım şeklini kullandığı görülür. Dîvân’da 97 adet gazel, 777 beyit sayısı ve % 61,7 oranıyla kullanım oranında ilk sıradadır. 240 beyitten oluşan 4 kaside, dîvânın % 19’luk bölümünü, 74 beyitten oluşan 2 adet münâcât ise dîvânın % 5,9’luk bölümünü oluşturmaktadır. Geri kalan % 13,4’lük bölümü de diğer nazım şekilleri olan terkîb-i bend, müfret, muhammes, müseddes ve rubailer oluşturmaktadır.

Dîvândaki nazım şekilleri ve kullanım oranları aşağıdaki gibidir:

Nazım Şekli	Adet	Beyit sayısı	Kullanım Oranı (%)
Gazel	97	777	61,7
Kaside	4	240	19
Münâcât	2	74	5,9
Terkîb-i Bend	1	57	4,5
Müfret	31	31	2,5
Muhammes	10	30	2,4
Müseddes	9	27	2,1
Rubai	12	24	1,9
Toplam	166	1260	100

¹³ Kardeş, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin Dîvânı, Metin, Gazeller, 28/8.

¹⁴ Kardeş, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin Dîvânı, Metin, Gazeller, 91/9.

¹⁵ Bu beyit kürtçedir.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin eserinde geçen vezinlere bakıldığında ise, aruz veznindeki birçok bahri kullandığı görülmektedir. Bahirlerden en çok hezec bahrini kullanmıştır. Bu bahrin de daha çok **mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün** ve **mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün** kalıbını esas almıştır. 462 beyitte kullanılan hezec bahrinin tüm dîvânda kullanım oranı % 36,7'dur. 403 beyitte kullanılan remel bahri % 31,9 kullanım oranıyla ikinci sırada gelmektedir. Muzarî, kâmil, recez, hafif, serî, bâsit, mütekârib, müctes ve vâfir gibi diğer bahirlerin kullanım oranı ise % 31,4'dir.

Dîvânda kullanılan vezinler ve kullanım oranları ise aşağıdaki gibidir:

Kullandığı Vezinler	Beyit Sayısı	Kullanım Oranı (%)
Bahir : Hezec	462	36,7
mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün	214	17
mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün	131	10,3
mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün	50	4
mef'ûlü mefâ'îlün fe'ûlün	45	3,6
mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün	13	1
mef'ûlü mefâ'îlün mef'ûlü mefâ'îlün	7	0,6
mef'ûlü mefâ'îlün mefâ'îlü fe'ûlün	2	0,2
Bahir : Remel	403	31,9
fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	201	15,9
fâ'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	85	6,7
fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	71	5,6
fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün	16	1,3
fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün	15	1,2
fâ'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	15	1,2
Bahir: Muzarî	149	11,8
mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilün	142	11,2
mef'ûlü fâ'ilâtün mef'ûlü fâ'ilün	5	0,4
mef'ûlü fâ'ilâtü fe'ûlün	2	0,2
Bahir: Kâmil	79	6,3

mütefâ'ilün mütefâ'ilün fe'ilün	72	5,7
mütefâ'ilün mütefâ'ilün mütefâ'ilün mütefâ'ilün	7	0,6
Bahir: Recez	65	5,1
müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün	34	2,6
müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün	25	2
müstef'ilün müstef'ilün	4	0,3
müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün mef'ûlün	2	0,2
Bahir: Hafif	32	2,5
fâ'ilâtün müstef'ilün fâ'ilâtün	19	1,5
fâ'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün	9	0,7
fâ'ilâtün müstef'ilün fâ'ilâtün müstef'ilün	4	0,3
Bahir: Serî	26	2,1
müstef'ilün müstef'ilün fâ'ilün	19	1,5
müstef'ilün müstef'ilün fâ'ilâtün	6	0,5
müstef'ilün müstef'ilün fe'ilün	1	0,1
Bahir: Bâsit	19	1,5
müstef'ilün fe'ilün müstef'ilün fe'ilün	12	1
müstef'ilün fâ'ilün müstef'ilün fâ'ilün	7	0,5
Bahir: Mütekârib	17	1,4
fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün	15	1,2
fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fâ'ilün	1	0,1
fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûl	1	0,1
Bahir: Müctes	6	0,5
mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün	6	0,5
Bahir: Vâfir	2	0,2
müfâ'aletün müfâ'aletün fe'ûlün	2	0,2

SONUÇ

XIX. yüzyıl mutasavvıflarından Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, gerek ilmî gerekse tasavvufî kişiliği ile günümüze ulaşan önemli bir etki gücüne sahip nadir şahsiyetlerdendir. Toplumun her kesimini kucaklayan tarikat anlayışında ilmi ön plana çıkararak ilim ve tasavvufu birlikte sunmaya gayret göstermiş, tarikat erbâbı ile ulemâ arasındaki münakaşaları ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Bundan dolayı Hâlidîye tarikatı, Osmanlı padişahları döneminde devlet eli ile desteklenen bir tarikat konumuna gelmiştir. Zamanımıza kadar uzanan şöhret ve nüfuzuyla Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî dikkatimizi çekmiş ve bizi bu konuda çalışmaya sevk etmiştir.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî hazretleri, çeşitli ilimlerde eserler yazmıştır. Bu eserlerinden en meşhuru ince rûhunun terennümlerini açığa vuran Dîvân'ıdır. Bu eseri okuyanlar, zekâsının kuvvetini, görüşünün keskinliğini, aklının üstünlüğünü, kalbinin temizliğini, sanatkârâne üslûbunu, ilmî derecesini ve muhabbetinin çokluğunu görür.

Mevlânâ Hâlid'in yaşadığı dönemde edebî dil Farsça olduğu için birçok eser Farsça olarak kaleme alınmıştır. Fakat Bağdâdî kendi bölgesinin özelliklerini düşünerek bazı eserlerini Arapça, Farsça ve Kürtçe olarak kaleme almıştır. Dîvânı da bu şekilde üç dilde yazılmıştır ve bu eser 1260 beyit olup sırasıyla gazel, kaside, münacat, terakib-i bend, müfred, muhammes, müseddes ve rubailerden oluşmuş kıymetli bir eserdir.

KAYNAKÇA

- Algar, H. (1997) "Hâlid el-Bağdâdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/283-285. İstanbul: TDV Yayınları.
- Algar, H. (1997) "Hâlidîye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/295-296. İstanbul: TDV Yayınları.
- el-Bağdâdî, Mevlânâ Hâlid. (1334) *Risâle-i râbûta*. Dimaşk: Matbaatu't-Terakkî.
- el-Bağdâdî, Mevlânâ Hâlid. *Dîvân*. İstanbul: Süleymaniye kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, Demirbaş 3758.
- el-Bağdâdî, Mevlânâ Hâlid. *Dîvân*. İstanbul: Süleymaniye kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, Demirbaş 441-002.
- Eraydın, S. (1990) *Tasavvuf ve Tarikatler*. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Haydarizâde, İbrahim Fasih. (1292) *el-Mecdü't-tâlid fi menâkıb-i ş-Şeyh Hâlid*. İstanbul: Umran Yayınları.
- Kavak, A. (2013) Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ve Hâlidî Tasavvuf Geleneğinin Tarihi Gelişim Süreci. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Küçük, C. (1985) *Osmanlı İmparatorluğunda Millet Sistemi ve Tanzimat*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Mehmet Tâhir Efendi. (1972) *Osmanlı Müellifleri*. nşr. A.Fikri Yavuz - İsmail Özen (İstanbul: Meral Yayınları.
- Memiş, A. (2011) *Mevlânâ Hâlid-î Bağdâdî*. İstanbul: Kaynak yayınları.
- Memiş, A. (2000) *Hâlid-î Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Şükrü, H. (1302) *Menâkıb-ı şemsü 'ş-şümûs*. İstanbul: Umran Yayınları.
- Tevekkuli, M. R. (1980) *Tarih-i Tasavvuf der Kürdistan*. Tahran: Hivda İletişim Yayınları.
- Uludağ, S. (1988) "Abdullah ed-Dihlevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/94-95. İstanbul: TDV Yayınları.
- Uludağ, S. (1997) "Hâlidîyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/296-299. İstanbul: TDV Yayınları.
- Yılmaz, Ö. F. (1999) *Belgelerle Osmanlı Tarihi*. İstanbul: Osmanlı Yayınevi.
- Yücer, H. M. (2001) *XIX. Asırda Anadolu'da Tasavvuf*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Yüksel, S. (1977) *Divân ve Şerhi*. İstanbul: Kültür Yayınları.